

УДК 342.2

І. Ю. Дубинський

аспірант

Міжнародного університету бізнесу і права

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ФУНКЦІЙ

Незаперечним можна вважати той факт, що і прогрес, і регрес – обов'язкові тенденції еволюційної динаміки, у тому числі динаміки держави та її функцій. Однак прогрес не варто вважати сталою і незмінною ознакою розвитку, а скоріше результатом стрибкоподібного розвитку, що спостерігається час від часу в точках біфуркації, коли відбувається вибір якісно нових еволюційних шляхів, які не передбачені і не закладені попереднім розвитком держави та системи її функцій. Характерним для формаційного підходу недоліком можна вважати і недооцінку регіональної специфіки держави (приміром дефініція «рабовласницька держава» позначає два протилежні типи давньої державності – східну деспотію та античний поліс). Отже, доходимо висновку, що формаційний підхід, який ґрунтується на суто соціально-економічних умовах, неспроможний відобразити специфіку тих відносин, невід'ємним складником яких є держава та її функції, і звідси витікає, що такий підхід не до кінця відповідає завданням, які поставили перед вирішенням проблематики типології держави та її функцій.

Підходи, що впливали з еволюціоністської парадигми, сформулювали концепцію, основні постулати якої були використані у побудові типології держав та її функцій. Йдеться про цивілізаційний підхід. На нашу думку, саме такий підхід найбільш доречний і науково обґрунтований до типології сучасних держав, які не завжди підходять під формаційну класифікацію. В основу типології держави та її функцій прихильниками цивілізаційної концепції покладено духовну культуру суспільства, з якої виводять всі соціальні явища, у тому числі і функціональність держави.

Цивілізаційний підхід до типології держави та її функцій бере за основу не матеріально-економічні критерії, а духовно-культурні і моральні фактори; замість суспільно-економічної формації як підстави для типології держави та її функцій використовуються цивілізаційні аспекти. Прихильники цивілізаційного підходу спираються на праці О. Шпенглера [1], А. Тойнбі [2, 3], М. Вебера [4, 5] та ін.

У концепції О. Шпенглера звертає увагу випадковість у виборі критеріїв типологізації держав [1]. Так, для автора визначальною характеристикою будь-якої культури є наявність деякого «первинного символу», який втілюється у всіх аспектах, визначаючи їхню специфіку. На цій основі

Шпенглер вибудовує власну типологію держав, висуваючи основний постулат, що вся світова історія – це історія держав [1].

Виходячи зі сказаного вище для всіх цивілізаційних концепцій характерно яскраво виражене заперечення єдиного історичного процесу, на місце якого ставиться безліч історій регіональних цивілізацій, що співіснують пліч-о-пліч, однак при цьому слабо пов'язані або не пов'язані між собою. Отже, заперечується не лише існування будь-яких історичних закономірностей, а й ставиться під сумнів спроможність цивілізацій впливати одна на одну і взаємодіяти між собою.

До переваг цивілізаційного підходу, на нашу думку, можна вважати, по-перше, розкриття сутності певної історичної епохи через індивідуума і завдяки сукупності специфічних для деякого періоду уявлень людини про характерологічні особливості суспільного життя, духовно-культурні цінності і цілі та функції власної діяльності держави. По-друге, розгляд держави як найважливішого фактора духовно-культурного розвитку суспільства, спрямованого на обмеження і виключення навіть на законодавчо легалізованому рівні будь-якого обмеження прав і свобод та насильства щодо індивідуума. По-третє, утверджує залежність типів держав та її функцій від унікальності національних культур, системи поглядів на життя, природу, суспільство, його морально-етичні якості, настановні орієнтації. До недоліків цивілізаційного підходу можна зарахувати недооцінювання економічної складової держави та її функцій, відводячи вторинне значення у розвитку держави; також ігнорування впливу соціальної диференціації суспільства, суперечностей між соціальними групами на цивілізаційні і державницькі процеси. І найголовнішим упущенням, на нашу думку, можна назвати винесення культурної складової на перше місце у виникненні і розвитку держави та її функцій.

Таким чином, як формаційний, так і цивілізаційний підходи, незважаючи окремі позитивні особливості у типології держав, мають такі недоліки, які не дозволяють брати зазначені підходи за основу у розробці загальної теорії типології держави та її функцій. Ці недоліки – економічна неузгодженість формаційного підходу і культурна неузгодженість цивілізаційного підходу – стимулюють створення таких типологій держави та її функцій, які враховуватимуть ширше коло фак-

торів, покладених в основу еволюційного розвитку держави, і враховуватимуть як загальні, так і специфічні особливості держави та виконуваних нею функцій.

Недоліки розглянутих вище теорій типологізації держави дозволяють звернутися ще до одного поширеного в теорії держави і права підходу, який можна назвати стадіальний, тобто такий, який відбувається за стадіальним розвитком на певному історичному етапі. Прихильники такого підходу вбачають у типах держави та її функцій переважно загальнотеоретичні характеристики тих стадій, які проходить у розвитку держава та її функції. На нашу думку, саме стадіальні типології досить добре відображають специфіку еволюції різних соціокультурних об'єктів, зокрема держави та її функцій, відображаючи їхні відмінності від еволюції природних систем, і тому досить широко застосовується у філософсько-правових концепціях [5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12].

Щодо нашого предмета дослідження держави та її функцій, то запропонуємо узагальнену і розгорнуту стадіальну типологію моделей держави: традиціональна (рання) держава; розвинена держава; сучасна (зріла) держава. У межах кожного з моделей держави можна виділити проміжні типи – вихідний (початковий); типовий; перехідний (трансформаційний). Основним показником розвиненості держави виступає існування тих специфічних характеристик, які виділяють і у держав сучасних моделей, а саме – централізований апарат управління, податкова система, територіальна цілісність і регіональна організація суспільства та ін.. Однак усі ці ознаки не можна вважати показниками розвиненості держави у сучасному розумінні [13].

Таким чином, в основу типології моделей держави та її функцій можуть бути покладені такі класифікаційні критеріїв: характерні особливості правопорядку як основи державності на різних етапах соціальної еволюції, з одного боку, і з другого – єдність та взаємодія комунікацій для відповідних етапів еволюційного розвитку держави як базових характеристик суспільства. Звісно ж, що саме цими двома критеріями і визначаються як характерні риси виділених моделей держави та її функцій, так і ті відмінності, якими вони наділені і зіставлення яких сприятиме виявленню основних закономірностей еволюційного розвитку функцій держави у філософсько-правовій системі концептуальних положень теорії держави і права [14].

На нашу думку, неможливо провести якісну типологію держав та її функцій на основі лише одного критерію. Будучи невід'ємною частиною соціального цілого, держава вбудовується в систему існуючих у ній соціокультурних, економічних, політичних та інших зв'язків. Отже, специфіка

саме таких зв'язків встановлюється переважно через організацію та функціонування держави, і тому має враховуватися в її типології моделей держави та її функцій.

Так, на формування різних моделей держави та її функцій впливають своєрідність культури і розвиненість комунікації, специфіка розвитку держави або соціально-економічного устрою суспільства. Й оскільки держава є інституціоналізованою діяльністю членів суспільства, то можна констатувати, що специфічні властивості, характерні для будь-якої людської діяльності та її складових у повній мірі виявляються саме у сфері та функцій держави. Відповідно, різні історичні моделі держави можуть бути співвіднесені з найважливішими етапами еволюційного розвитку цивілізаційної культури, утворюючи фундамент соціальної комунікації. Це обумовлює не лише характер сприйняття і конструювання людською свідомістю навколишнього світу, а й усю сукупність взаємодій, що утворюють соціальну реальність та її феномени. Як наслідок, спосіб соціальної комунікації, що панує у суспільстві, визначає тип суспільства, включаючи особливості соціальної організації, економічні відносини (у тому числі відносини власності), політичну систему, яка інституціонально виражається в державі, та ін.

Сучасна концепція цивілізації ґрунтується на визнанні її комплексного характеру зв'язків (соціальних комунікацій) – культура, економіка, політика та ін. Цивілізаційний підхід дозволяє охопити майже всі види діяльності індивідуума за певної моделі держави – соціально-політичну, культурно-духовну та ін. в усьому розмаїтті суспільно-комунікаційних зв'язків.

На нашу думку, саме цивілізаційний підхід дозволяє визначити функціональну діяльність держави з урахуванням усіх сфер комунікацій на основі загальнолюдських цінностей. Зрозуміло, що певний встановлений тип комунікації не можна вважати єдиним загальносоціальним критерієм у визначенні моделей держави: він діє в поєднанні з іншими факторами, перш за все – з типом соціальної організації держави. Так, наприклад, соціальною основою традиціональної держави була аграрна община у східних цивілізаціях, а у західних цивілізаціях – міська громада, яким відповідало нерозвинене громадянське суспільство, а державі сучасного типу – розвинене громадянське суспільство і панівна соціально-правова форма власності. Разом з тим неважко помітити, що зазначені соціальні фактори взаємопов'язані і взаємно обумовлені критеріями, відповідно до яких існують різні історичні моделі держави.

Таким чином, ми можемо зробити висновок про наявність таких критеріїв, за допомогою яких виділяються типи-моделі та її функцій, що послідовно змінюють одна одну у певні історичні періоди,

причому певні з них носять спеціально-правовий, а інші – загальний соціокультурний характер. Такими критеріями виступають: по-перше, особливості наявного в суспільстві правопорядку, що найбільш виразно виявляються у співвідношенні різних правових аспектів; по-друге, панівний на даному етапі соціокультурної еволюції тип комунікації; по-третє, історично обумовлений тип соціальної організації; по-четверте, форма власності, що превалює у суспільстві на даному етапі еволюції.

Література

1. Шпенглер О.Ш. (1923). Закат Европы («Der Untergang des Abendlandes»); пер. с нем. под ред. А. А. Франковского. – М., 1993.
2. Тойнби А.Дж. Постыжение истории. – М.: Наука, 1996.
3. Герилів Д.Ю. Типологія держави: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень; Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2014. – 22 с.
4. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Соціальні причини занепаду античної культури; пер. з нім., післям. та комент. О. Погорілого. – К.: Софія, 1998. – С. 7–32.
5. Вебер Макс. Господарство і суспільство; пер. з нім. М. Кушнір. – К.: Весвіт, 2013. – 1112 с.
6. 134. Гетьманчук М.П., Мороз О.Ю., Малик І.Р., Савка В.Є. Особливості перехідних суспільств; Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2002.
7. Родіонова Л. Пошуки парадигми пізнання історико-економічного розвитку (Теоретичні основи розуміння всесвітньої історії) // Вісник ТНЕУ. – 2013. – № 3. – С. 84–95.
8. Чухно А. Цивілізаційні та формаційні підходи й їхня роль в економічній теорії та суспільній практиці // Економіка України. – 2001. – № 6. – С. 38–42.
9. Huntington S.P. The Change to Change: Modernization, Development, and Politics // Comparative Politics. – 1971. – Vol. 3, №3. – P. 283–322.
10. Сучасна цивілістика: підкорюй вершини разом з нами: матеріали XI Міжнар. нак.-практ. конф. 28–29 квітня 2016 р., м. Одеса. – Одеса: Юридична література, 2016. – 702 с.
11. Акіменко Ю.Ю. Виокремлення приватного права як тенденція еволюції правової системи ЄС // Часопис цивілістики. – 2015. – Вип. 22. – с. 94.
12. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія; пер. з англ. А. Щенка. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. – 208 с.
13. Луців О. «Формальні» концепції верховенства права у сучасній науковій літературі // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2013. – Вип. 57. – С. 60–67.
14. Лемак В. Принцип верховенства права в Україні: основні загрози // Право України. – 2010. – № 3. – С. 44–51.

Анотація

Дубинський І. Ю. Концептуальні підходи к типологізації держави та її функцій. – Стаття.

У статті проаналізовано концептуальні підходи теорії держави і права до типологізації держави та її функцій.

Зосереджено увагу, крім формаційного підходу, на цивілізаційному підході, який було використано у побудові типології держави та її функцій. З'ясовано переваги цивілізаційного підходу: 1) розкриття сутності певної історичної епохи через індивідуума і завдяки сукупності специфічних для певного періоду уявлень людини про характерологічні особливості суспільного життя, духовно-культурні цінності і цілі та функції держави; 2) розгляд держави як найвагомішого фактора духовно-культурного розвитку суспільства, спрямованого на обмеження і виключення навіть на законодавчо легалізованому рівні будь-якого обмеження прав і свобод та насильства щодо індивідуума; 3) залежність типів держав та її функцій від унікальності національних культур, системи поглядів на життя, природу, суспільство, його морально-етичні якості, настановні орієнтації. Також проаналізовано поширений в теорії держави і права стадіальний підхід, тобто такий, який відбувається за стадіальним розвитком на певному історичному етапі держави.

Ключові слова: типологізація, держава, функції держави, формальний підхід, цивілізаційний підхід, стадіальний підхід, теорія держави і права.

Аннотация

Дубинский И. Ю. Концептуальные подходы к типологическим мероприятиям и мероприятиям. – Статья.

В статье проанализированы концептуальные подходы теории государства и права к типологизации государства и его функций. Сосредоточено внимание, кроме формационного подхода, на цивилизационном подходе, который был использован в построении типологии государства и его функций. Выяснено преимущества цивилизационного подхода: 1) раскрытие сущности определенной исторической эпохи через индивидуума и благодаря совокупности специфических для определенного периода представлений человека о характерологические особенности общественной жизни, духовно-культурные ценности и цели и функции государства; 2) рассмотрение государства как весомого фактора духовно-культурного развития общества, направленного на ограничение и исключение даже на законодательно легализованном уровне любого ограничения прав и свобод и насилия в отношении индивидуума; 3) зависимость типов государств и ее функций от уникальности национальных культур, системы взглядов на жизнь, природу, общество, его морально-этические качества, установочные ориентации. Также проанализированы распространен в теории государства и права стадіальний підхід, то есть такой, который проходит по стадіального развития на определенном историческом этапе государства.

Ключевые слова: типологизация, государство, функции государства, формальный подход, цивилизационный подход, стадіальний підхід, теория государства и права.

Summary

Dubinsky I. Yu. Conceptual approaches to typology of the state and its functions. – Article.

The article analyzes the conceptual approaches of the theory of state and law to the typology of the state and its functions. Concentrated attention, in addition to the formative approach, in the civilization approach, which was used in constructing the typology of the state and its functions. The advantages of the civilization approach are revealed: 1) the disclosure of the essence of a particular historical epoch through the individual and due to the totality of human-specific ideas about a characterological

peculiarities of social life, spiritual and cultural values and goals and functions of the state; 2) consideration of the state as the most important factor in the spiritual and cultural development of society, aimed at limiting and excluding, even at the legally legalized level, any restriction of rights and freedoms and violence against the individual; 3) the dependence of the types of states and their functions on the uniqueness of national cultures,

the system of views on life, nature, society, its moral and ethical qualities, orientational orientation. Also, a staged approach, that is, one that takes place under the stage development at a certain historical stage of the state, is widespread in the theory of state and law.

Key words: typology, state, functions of the state, formal approach, civilization approach, stadium approach, theory of state and law.